

ПРОБЛЕМА МОНІТОРИНГУ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

Термін «моніторинг» останнім часом усе частіше з'являється на сторінках педагогічних видань. «Моніторинг освітнього процесу», «моніторинг якості навчання учнів» – сьогодні ці терміни ввійшли в теорію та практику освіти. Однак аналіз педагогічної літератури свідчить, що поняття моніторингу, незважаючи на його популярність серед дослідників і значну кількість публікацій з цього питання, не має однозначного тлумачення, тому що вивчається й використовується в рамках різних сфер науково-практичної діяльності. Отже, складність визначення поняття моніторингу пов'язане з належністю його як до сфери науки, так і до сфери практики. Серед науковців моніторинг розглядається і як засіб дослідження реальності, що використовується в різних науках, і як засіб забезпечення сфери управління різними видами діяльності шляхом представлення сучасної якісної інформації. Згідно зі спостереженнями, у різних галузях знань моніторинг може мати різний вигляд і зміст. З огляду на це, вважаємо за доцільне зробити короткий аналіз сутності вказаного поняття, виділити основні тенденції у визначенні його змісту в педагогіці.

У вітчизняній та зарубіжній педагогічній літературі в останні роки значно зросла кількість досліджень присвячених цьому питанню. Проблема моніторингу розглядається в численних працях російських (А.С. Капто, А.В.Лоренсов, А.М.Моїсєєв, О.Г.Хомерики, А.М.Майоров, Д.Ш.Матрос, С.Є.Шишов, В.А.Кальней) та українських науковців (Г.В.Єльнікова, О.Локшина, Т.Лукіна, Є. Соф'янц, А. Сологуб, І. Проскуріна та ін.).

У дослідженнях учених проблема моніторингу займає вагоме місце і стосується широкого кола питань: оцінювання якості освіти, розробки механізмів забезпечення якості сучасної освіти, педагогічного управління, проведення шкільного контролю, експертизи результативності діяльності навчального процесу та навчальних закладів з виконання освітніх стандартів, вимірів результативності діяльності в системі вчитель – учень та ін.

Слово «моніторинг» (походить від лат. *monitor* – той, хто нагадує, наглядає, спостерігає, попереджує; англ. *monitoring* – здійснювати контроль, спостереження) в сучасній мові позначає безперервне стеження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності до бажаного результату [13, с. 538].

У другій половині ХХ століття процес постійного спостереження за станом родючого шару землі став називатися спеціальним терміном – «моніторинг». Пізніше поняття моніторингу стало активно використовуватися в екології, соціології, біології, медицині.

В соціології моніторинг передбачає визначення

невеликої кількості показників, що відображають стан соціального середовища. В екології воно позначає безперервне стеження за станом навколишнього середовища з метою попередження небажаних відхилень за важливими параметрами. В педагогіці поняття «моніторинг» прийшло з екології і соціології.

У дослідженнях науковців зустрічаємо трактування поняття моніторингу залежно від сфери його застосування, від тих функцій, які вбачають у цьому процесі, способів розповсюдження інформації, часу реалізації, а також від того, хто є потенційним користувачем.

Слід зауважити, що дослідники проблеми моніторингу пропонують декілька видів його кваліфікації в залежності від комплексу чинників, які, як стверджують автори, впливають на якісні характеристики одержуваної інформації. Наявність декількох класифікацій видів моніторингу, за спостереженнями науковців свідчить про те, що вид моніторингу залежить від багатьох факторів, а вибір виду моніторингу визначається згідно з поставленою метою дослідження, об'єкта моніторингу і від того, хто є замовником проведення процедури.

У широкому розумінні моніторинг – це постійне спостереження за якимсь процесом з метою виявлення його співвідношення з бажаним результатом чи кінцевим положенням.

Варто зазначити, що в останні роки спостерігається тенденція до розширення його тлумачення і воно стає синонімом понять «систематичне спостереження», «оперативне спостереження» і широко використовується в різних сферах як наукової так і практичної діяльності. Не стала виключенням і система освіти. Поняття «моніторинг» широко вживається у педагогічній галузі.

У галузі освіти моніторинг розуміється «як систематичні процедури збору інформації щодо важливих аспектів освіти на різних рівнях (локальному, регіональному, національному) з метою безперервного відстеження її стану та прогнозування розвитку» [6, с. 37].

В педагогічній літературі є чимало досліджень присвячених цій проблемі. Однак, незважаючи на значну кількість педагогічних публікацій, моніторинг трактується науковцями далеко не однозначно. На думку дослідників у педагогіці не існує однозначного визначення поняття моніторингу.

За спостереженнями В.О.Головінової, ряд науковців (А.Н.Дахін, Г.В.Єльнікова, С.Є.Шишов, В.А. Кальней, А.Н.Майоров) розглядають моніторинг як «безперервне тривале спостереження за навчальним процесом і управління ним», як «комплекс процедур

по спостереженню, поточному оцінюванню перетворень керованого об'єкта і спрямуванню цих перетворень на досягнення заданих параметрів розвитку об'єкта...», як «...систематична і регулярна процедура збирання даних щодо важливих освітніх аспектів на національному, регіональному і місцевому рівнях», яка, на думку авторів, включає встановлення стандартів і операціоналізацію; збирання даних і оцінку; дії, пов'язані із вживанням відповідних заходів, оцінювання їх результатів відповідно до стандартів, як «систему організації, збирання, зберігання, обробки і розповсюдження інформації щодо діяльності педагогічної системи, яка забезпечує неперервне спостереження за її станом і прогнозування її розвитку» [4, с. 54].

Більшість дослідників вважають, що основними ознаками моніторингу є система: спостереження, відстеження; обробка, збір, збереження і поширення інформації про освітню систему чи її окремі елементи; прогнозування; процес; об'єктивність, вірогідність результатів моніторингового дослідження; оцінювання результатів діяльності навчального закладу; інструмент управління навчально-виховним процесом тощо [2, с. 125-127], [12, с. 156].

Науковці розглядають моніторинг як комплекс заходів, що здійснюється за допомогою спеціального інструментарію і направлений на формування оцінки ефективності діяльності освітньої системи.

В сучасній педагогічній науці існують такі поняття «освітній моніторинг» та «педагогічний моніторинг», «моніторинг якості навчання». Слід зазначити, що в науковій літературі ці поняття майже практично ототожнюються, вживаються як синоніми. Але на думку багатьох дослідників між цими поняттями є відмінності.

Аналіз педагогічної літератури дає можливість стверджувати, що базовим вважається визначення педагогічного моніторингу як системи збору, обробки, аналізу, збереження інформації про функціонування педагогічної системи, що забезпечує безперервне відстеження її стану, своєчасне корегування та прогнозування розвитку.

В.І.Андреев визначає педагогічний моніторинг як «системну діагностику якісних та кількісних характеристик ефективності функціонування та тенденцій саморозвитку освітньої системи, включаючи її мету, зміст, форми, методи, дидактичні та технічні засоби, умови і результати навчання, виховання та саморозвитку особистості та колективу» [1, с. 8].

На думку О.Собіль, педагогічний моніторинг слід розглядати як «процес визначення невеликої кількості показників, що відбивають стан освітньої системи і дозволяють методом повторних вимірів накопичувати й аналізувати інформацію в динаміці (порівнюючи з початковими або нормативними

показниками), проектувати на цій основі подальший розвиток освітньої системи» [9, с. 12-14].

За спостереженнями І.Родигіної, однією з характерних рис педагогічного моніторингу є систематичне відстеження результатів діяльності освітньої системи протягом тривалого часу, яке дозволяє аналізувати ці результати з метою визначення причин досягнення саме таких результатів і пов'язаної з цим подальшої коригувальної роботи [8, с. 39 – 44].

Отже, як свідчить аналіз педагогічної літератури і як зазначають дослідники, педагогічний моніторинг передбачає одержання інформації для подальшого проектування розвитку освітньої системи, вивчення й аналізу динаміки показників її стану. Об'єктами педагогічного моніторингу є навчально-виховний процес, його результати і засоби, які використовуються для їх досягнення.

Досить вдало, на нашу думку, розкриті відмінності понять «педагогічного» та «освітнього» моніторингу в дослідженні Г.Н. Рогожиної. Авторка зазначає, що «педагогічний моніторинг» – поняття більш вузьке ніж «освітній моніторинг» і охоплює лише ту галузь діяльності навчального процесу, яка безпосередньо пов'язана з організацією і вдосконаленням навчально-виховного процесу (результати навчально-виховного процесу, зміст освіти (навчання), удосконалення професійної майстерності педагогічного складу) [7].

У своєму дослідженні Г.Н.Рогожина розглядає педагогічний моніторинг навченості як різновид освітнього моніторингу, що передбачає безперервне стеження за динамікою досягнень учнів по показниках: рівень навченості, рівень якості навчання.

«Освітній моніторинг» є ширшим і включає відомості, які стосуються особистості школяра (рівень розвитку, рівень навчальних досягнень, рівень виховання), а також інформацію про педагогічний колектив, відомості про стан матеріальної бази школи, її фінансування [7].

За ствердженнями науковців, «освітній моніторинг» – це «супроводжуюче оцінювання і поточна регуляція будь-якого процесу в освіті» [5]. Однією з основних вимог упровадження освітнього моніторингу є наявність чітких показників і критеріїв.

В науковій літературі існує декілька класифікацій освітнього моніторингу. На думку спеціалістів у галузі освітнього моніторингу можна виділити, залежно від об'єкта дослідження, такі його види: педагогічний, психологічний, соціологічний, медичний, економічний, демографічний [3]; адміністративний, психолого-педагогічний, учнівський, матеріально-технічний [11].

За спостереженнями дослідників, моніторинг для педагогічної галузі – це: комплекс динамічних спостережень, аналітичної оцінки і прогнозування стану цілісної системи; механізм контролю та

спостереження за якістю освіти, що дає можливість виявити тенденції в розвитку системи освіти, а також дозволяє побачити результати роботи, згідно прийнятих рішень; водночас форма дослідження і спосіб забезпечення сфери управління своєчасною та якісною інформацією; спостереження за будь-яким процесом у динаміці з метою виявлення його відповідності бажаному результату; збір, збереження, обробка та розповсюдження інформації про функціонування освітньої системи, що забезпечує безперервне відстеження за її станом і розвитком; сукупність безперервних контрольних дій, що дозволяють спостерігати і корегувати по мірі необхідності прогресування учня від незнання до знань [6, с. 32-33].

Приймаючи до уваги усі детермінації поняття моніторингу, ми у своєму дослідженні дотримуємося наступного визначення: моніторинг в освіті – це спостереження, збір, збереження, обробка, оцінка, аналіз та розповсюдження інформації про якість знань тих, хто навчається, що забезпечує безперервне спостереження за навчальною діяльністю та прогнозування її розвитку.

Отже, згідно з наведеними визначеннями моніторингу, моніторинг розглядається в першу чергу як засіб або механізм контролю, для якого головною є інформація, що одержується в ході дослідження. В подальшому ця інформація обробляється і доводиться до відома споживача, який з допомогою цієї інформації приймає управлінські рішення.

Варто зазначити, що об'єктами моніторингу, залежно від яких розрізняють види моніторингу, можуть бути як окремі підсистеми освіти, так і різні процеси, рівні освіти, управління, окремі аспекти діяльності, знань і т. п. Наприклад, моніторинг федеральний, регіональний, локальний; моніторинг навчально-матеріальної бази школи; моніторинг якості підготовки педагогічних кадрів; моніторинг навчального процесу; моніторинг якості освіти та ін.

Останній являє для нас найбільший інтерес, оскільки безпосередньо направлений на спостереження за якістю навчання.

Що ж мається на увазі, коли говорять про моніторинг якості навчання? Термін «моніторинг якості» з'явився в сфері освіти не так давно, коли про якість освіти почали говорити як про поняття об'єктивне, що підлягає вимірюванню. Для вимірювання якості знань учнів та визначення стану освіти проводяться дослідження, в основі яких лежить постійне та тривале спостереження за успішністю учнів, їх розвитком, що супроводжується оцінюванням, яке повинно відповідати певним освітнім стандартам, а результати проведеного оцінювання повинні підлягати порівняльному аналізу для встановлення не лише рівня успішності учнів, а і для виявлення проблемних моментів в освітньому

процесі з метою їх попередження та подальшого прогнозування діяльності всіх учасників освітнього процесу. Всі ці аспекти діяльності в освітній галузі мають дефініцію «моніторинг якості навчання».

Як вже зазначалося вище, у дослідженнях науковців подаються неоднозначні трактування та різні підходи щодо використання понять «освітній моніторинг», «педагогічний моніторинг», «моніторинг якості навчання». На думку дослідників, відмінності, які існують між цими поняттями полягають перш за все в тому, що ж розуміється під якістю освіти (навчання). Проблемою якості освіти займаються багато вчених і у кожного з них є своя точка зору на це питання. Ряд науковців, (В.М. Полонський, М.М. Поташкин, С.Є. Шишов, В.А.Кальней), як стверджує Г.Н.Рогожина у своєму дослідженні, розглядають якість освіти як «комплексний показник, що синтезує всі етапи становлення особистості, умови і результати навчально-виховного процесу, а також як критерій ефективності діяльності освітнього закладу, відповідності реально досягнутих результатів нормативним вимогам, соціальним і особистим очікуванням» [7, с. 29].

Важливою вимогою будь-якої системи моніторингу якості є те, що вона повинна не лише констатувати стан справ, але й використовувати цю інформацію динамічно. Ці ж вимоги відносяться і до моніторингу якості навчання. Це означає те, що дані про результати навчання необхідно пред'являти оперативно і така інформація повинна бути такою, щоб можна було постійно порівнювати досягнення учнів з запланованими результатами, що в подальшому буде сприяти підвищенню якості навчання.

Отже, моніторинг якості навчання – складний і багатогранний процес, який поєднує в собі, з одного боку, спостереження за протіканням навчального процесу, аналіз результатів педагогічної діяльності вчителів, проведення цілого ряду заходів, що направлені на вдосконалення навчального процесу, а з іншого боку, - це і спостереження за розвитком та досягненнями учнів, аналіз їх роботи, що супроводжується оцінюванням рівня їх знань та проведенням різних видів роботи, що сприяє покращенню якості знань учнів.

На думку вчених поняття «моніторинг якості освіти» є близьким до таких понять як «зворотний зв'язок», «контроль», «поточна атестація», «психодіагностика» і т. п. Вони виступають як передумова і є більш окремими складовими елементами загального системного процесу, який називається моніторинг.

Так, В.К.Муратова зазначає, що проблема моніторингу особливо актуальною є для системи «учень - вчитель», де сукупність безперервних контролюючих дій дозволяє спостерігати і корегувати по мірі необхідності просування учня від незнання до

знань. Питання про визначення об'єктивної картини навчальних досягнень учнів є досить актуальним для всіх учасників освітнього процесу: вчителів, учнів, адміністрації, батьків, а також суспільства. Моніторинг успішності навчання – це спостереження, оцінка та прогнозування стану навченості в освітній системі [6, с. 26].

Варто зазначити, що в результаті проведеного моніторингу вчитель отримує інформацію про рівень засвоєння учнями окремих тем з курсу, що вивчається, а також перевіряє рівень сформованості обов'язкових вмінь та навичок з тих чи інших предметів чи розділів, виявляє ті моменти, де у учнів виникають труднощі в навчанні.

За ствердженнями вчених, найвагомішим орієнтиром щодо переваг моніторингу є те, що таке відстеження якості освітніх процесів надає можливість зорієнтуватися на результат, який співвідноситься не лише із суспільним державним замовленням, але й з особистими досягненнями учнів, під якими розуміється:

- ступень прогресу особистості у відношенні до її попередніх проявів у освітній діяльності;

- переміщення учня по щаблях досягнень у процесі засвоєння знань, умінь, розвитку психічних процесів, моральних якостей [12, с. 4-5].

Деякі дослідники вважають, що проблема моніторингу дидактичних систем є не що інше, як сучасне формулювання більш традиційної проблеми контролю. Моніторинг у тій чи іншій мірі існував у системі шкільної освіти завжди: контрольні роботи, іспити, інспекторські перевірки. Однак, досвід свідчить, що всі ці форми традиційного моніторингу є недостатньо ефективними і мають ряд серйозних недоліків. Питання контролю та моніторингу

залишаються відкритими, часто їх змішують, або підміняють один одним.

Моніторинг об'єднує важливі компоненти: контроль, експертизу різних сторін діяльності школи і системи інформаційного забезпечення управління. Моніторинг ґрунтується на цих компонентах, але не замінює їх, оскільки не може бути ні контролем, ні експертизою, ні системою інформаційного забезпечення. На думку дослідників без існування у школі всіх цих систем організація моніторингу неможлива.

Отже, з усього вище зазначеного можна зробити висновок про роль і важливість педагогічного моніторингу в освіті.

Моніторинг в освіті є важливим інструментом перевірки і оцінки ефективності змісту, результатів навчання, методик, що використовуються, а також є важливим ефективним елементом педагогічної діяльності, що дозволяє своєчасно виявити напрямки покращення навчального процесу, розвитку конкретної мережі навчальних закладів, вивчення й аналізу динаміки показників стану освітньої системи та своєчасного забезпечення її високого рівня.

Моніторинг – це засіб підвищення якості навчання. Його складовими є контроль та діагностика, що дозволяє отримати об'єктивну інформацію про стан навчального процесу, виявити причини помилок та недоліки в роботі вчителів, провести корегування педагогічної діяльності. Моніторинг виконує універсальну функцію контролю і дозволяє виявити різні рівні навченості учнів: від засвоєння матеріалу базового рівня до ступені розвитку творчих здібностей школярів. До того ж, моніторинг виконує як інформаційну так і комунікативну функцію, що забезпечує зворотній зв'язок між учасниками дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В.И. Педагогический мониторинг как системная диагностика качества образования // Педагогический мониторинг качества образования. – Казань: КГУ, 1999. – С.4-16.
2. Бершадский М. Каким должен быть мониторинг учебного процесса? // Народное образование. – 2002. – №2. – С. 81-88.
3. Головінова В.О. Моніторинг в структурі діяльності науково-методичної служби профтехосвіти регіону. // Професійна освіта: теорія і практика. Науково – методичний журнал. – 2001. – №2 (14).
4. Єльнікова Г.В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні. – Харків: Крок, 1999. – 302с.
5. Локшина О. Стандартизоване оцінювання навчальних досягнень учнів: світові підходи // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. – №4.
6. Муратова В.К. Внутрешкольный мониторинг качества обучения учащихся: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. – Саратов, 2000.
7. Рогожина Г.Н. Организация мониторинга обученности выпускников средней школы (муниципальная модель): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – М., 2006. – 161 с.
8. Родигіна І. Педагогічний аналіз як невід'ємна складова моніторингових досліджень // Директор школи. Україна. – 2003. – №6. – С. 39 – 44.
9. Собіль О. Педагогічний моніторинг освітньої системи гуманітарної школи // Рідна школа. – 2003. – С. 12 – 14.
10. Сологуб А.І. Моніторинг якості креативної освіти ліцеїстів // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992 – 2002: Зб. наук. праць до 10-річчя АПН України. – Ч.1. – Харків: ОВС, 2002. – С. 4.
11. Соф'яну Є.М., Чернікова Л.Г. Теорія та практика моніторингового підходу до управління

якістю освіти // Педагогічна скарбниця Донеччини. – 2002. – №2, – С. 4-5.

12. Сушанко В. Моніторинг в освіті як специфічний метод пізнання та експериментального дослідження // Науковий вісник Чернівецького

університету: Збірник наукових праць. Вип.99. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Рута, 2000.

13. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К., 2002. – 1440с.

Подано до редакції 28.03.08

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается проблема мониторинга понятия, выделяются основные тенденции в образовании, раскрывается сущность данного определения его места в педагогике.

Ключевые слова: мониторинг, педагогический мониторинг, образовательный мониторинг, оценивание, качество образования, учебный процесс, успеваемость.

РЕЗЮМЕ

У статті розглядається проблема моніторингу в освіті, розкривається суть даного поняття, виділяються основні тенденції у визначенні його місця в педагогіці.

Ключові слова: моніторинг, педагогічний моніторинг, освітній моніторинг, оцінювання, якість освіти, учбовий процес, успішність.

SUMMARY

The article considers the problem of monitoring in education, reveals the essence of the given notion, analyses the main tendencies in ascertaining its place in pedagogic.

Keywords: monitoring, pedagogical monitoring, educational monitoring, assessment, quality of education, educational process, progress in studies.
